

УДК 378.14.035.7

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-4.30>**Н. Ю. Тробюк**викладач кафедри психології та педагогіки
Національної академії Національної гвардії України**М. Б. Коломієць**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Глухівського національного педагогічного університету
імені Олександра Довженка

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВА ЯКІСТЬ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ

Статтю присвячено обґрунтуванню доцільності формування толерантності в майбутніх офіцерів Національної гвардії України в системі вищої освіти. На основі аналізу й узагальнення основних підходів науковців до розуміння і тлумачення поняття толерантності запропоновано поняття «толрантність офіцера Національної гвардії». Визначено, що толерантність офіцера – це сукупність типів толерантності, що визначають здатність проявлення або пригнічення на підставі вимог нормативно-правових актів терпимості до різних поглядів, норм поведінки, звичок особи, групи осіб, з якими офіцер здійснює комунікації у процесі службово-бойової діяльності. Встановлено, що сформована толерантність забезпечуватиме вміння майбутнього офіцера адекватно оцінювати складні професійні ситуації, знаходити компроміси на основі дотримання законності і правових норм, доцільно і згідно із законами використовувати владу, регулювати свою поведінку відповідно до керівних документів професійної діяльності, використовуючи морально-ціннісні норми під час використання засобів із досягнення професійних цілей. Визначено, що для вмілого формування необхідних якостей у майбутніх офіцерів Національної гвардії України необхідно створити сприятливі умови, що надасть можливість підготувати майбутнього офіцера до виконання службово-бойової діяльності в різних умовах. Звертається увага на те, що, потрапляючи в середовище з особливими умовами, вони не тільки включені в освітній процес, а й службово-бойову діяльність, що характеризується вимогами з підвищеним рівнем відповідальності, певним рівнем підлеглості та суворим контролем, певними особливостями міжособистісної взаємодії, і саме таке середовище розвиває психічні процеси й особистісні якості курсанта та паралельно формує основні аспекти толерантного ставлення до інших. Наголошується, що в нашій державі саме на Національну гвардію України покладаються такі функції захисту демократичних і правових умов у суспільстві, відповідно до яких підтримується режим поваги до іншої людини, створюються необхідні умови для органічного розвитку кожного індивіда. При цьому уточнюється, що виявлення толерантності не означає погоджуватись з усім, що несправедливості і насиллю потрібно протистояти за допомогою мирних засобів, і перш за все це вміння вести діалог, переконувати, знаходити компроміси.

Ключові слова: толерантність, толерантність офіцера, військовослужбовці, Національна гвардія України, бойова служба.

Постановка проблеми. Сучасні стандарти вищої освіти вимагають підготувати офіцера, який «буде застосовувати Кодекс честі офіцера, дотримуватись морально-етичних норм поведінки, створювати атмосферу довіри, взаємоповаги, доброзичливості і толерантності у військовому колективі, діяти соціально відповідально та свідомо, дотримуватись правил військового етикету» [1, с. 8]. Військова політика нашої держави спрямована на захист національних інтересів, запобігання насильству й терору, запобігання військовим конфліктам, удосконалення державних військових формувань у цілях оборони й забезпечення безпеки держави. Глобальні проблеми сучасності, загострення відносин на їхньому тлі, що призводять до конфліктів

між людьми і державами, зробили найбільш актуальною в освітньому просторі проблему виховання толерантності особистості. Для покращення підготовки військових фахівців України, досягнення взаємної сумісності з підрозділами збройних сил держав-членів НАТО, спроможності виконувати завдання в складі об'єднаних багатонаціональних формувань толерантність офіцера стає певною інтегральною якістю професіоналізму військовослужбовця. Враховуючи актуальність питання толерантної особистості військовослужбовців, виникає необхідність дослідити наявні підходи до розуміння поняття толерантності. Толерантність є важливим чинником цивілізованої поведінки громадянина, потребою часу на тлі мультикультурності

контексту соціального життя кожної країни Європи, на тлі конфліктів останніх десятиліть [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження поняття толерантності здійснюється з позицій різних наук: етики, політології, філософії, психології, педагогіки та інших. Сучасні психолого-педагогічні дослідження зазначеної проблеми відображені у працях Д. Зінов'єва, В. Лекторського, В. Муралова, М. Кабатченко, Т. Фадєєвої, Г. Шеламової, Г. Солдатової, А. Молчанової, С. Хілько. Ретроспективний аналіз наукової літератури дав змогу встановити, що поняття «толерантність» тісно пов'язане з дослідженнями професійно значущих якостей у наукових працях С. Крук, М. Бабишеної, С. Тарасенко, О. Шаюк, С. Хілько, М. Фоміної, О. Спіциної. Ці дослідження підкреслюють, що в сучасному світі проблема толерантності є дуже актуальною. Аналіз наукових літератур свідчить, що зміст поняття «толерантність» дотепер чітко не визначений, а тому залишається дискусійним.

Мета статті. Мета дослідження полягає в аналізі й узагальненні основних підходів науковців до тлумачення поняття толерантності та обґрунтування доцільності її формування в майбутніх офіцерів Національної гвардії України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до визначення, яке відображено в Декларації принципів толерантності, що затверджена в 1995 році Генеральною конвенцією ЮНЕСКО, толерантність це – «поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості» [3]. Тлумачення поняття толерантності ми знаходимо ще в працях філософів Стародавнього Китаю, Греції та Риму (Конфуцій, Сократ, Платон, Арістотель, Квінтіліан). Надалі ідеї толерантності отримали свій розвиток у теорії та практиці педагогіки толерантності (Я. Коменського, Я. Корчака, Дж. Лока та інших). У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» «толерантність» (від лат. *tolerantia* – терпіння) визначається як, по-перше, здатність організму переносити несприятливий вплив яких-небудь факторів; по-друге, як поблажливість, терпимість до чийось думок, поглядів, вірувань тощо» [4, с. 1459].

Новий напрям, який з'явився не так давно – педагогіка толерантності [5], яка розглядає толерантність як комплексну особистісну якість, що підлягає цілеспрямованому формуванню під час процесів навчання, виховання й самовиховання особистості, передбачає високий рівень знань, умінь і навичок поважного ставлення до іншого під час міжособистісного спілкування, володіння моральними принципами й прийомами спілкування, що забезпечують культуру особистості; здатність бачити в іншому повноцінну рівнодостоїнну особистість; здатність до цілісного

сприйняття іншого, з його індивідуальністю й неповторністю, у відмові від претензій на власну непогрішність й винятковість; здатність до критичного ставлення до себе й до іншого для подальшого особистісного вдосконалення.

Толерантність як складне особистісно-моральне утворення пропонує розглядати Л. Бернадська. Дослідниця зазначає, що це утворення характеризується здатністю людини з повагою ставитися до інтересів, думок, поглядів, звичок, вірувань інших людей, прагненням зрозуміти й досягнути взаємної злагоди без застосування тиску, насилля. Вона виявляється в ціннісному ставленні до інших людей, навколишнього середовища, самого себе, тобто охоплює весь спектр соціальних відносин, у якому реалізується особистість [6]. С. Братченко тлумачить толерантність не як невтручання, а як особливу активність: готовність людини вийти за межі обмеженого кола «своїх» (відокремлених від «інших») за будь-якою ознакою: за національністю, вірою, соціальним походженням, віком, культурою і так далі) назустріч «світу світів» рівнозначних, «рівнозначних» людських світів [7]. М. Пірен, розглядаючи толерантність як дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві, акцентує увагу на тому, що толерантність означає не поступку, поблажливість чи потурання, а передусім активну позицію, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини, відмову від догматизму та абсолютизму [8, с. 55]. Толерантність – це один із засобів зняття конфліктів і розвитку форм співіснування, взаємодії в людському суспільстві. Це визначає А. Молчанова, виділяючи її як ціннісну основу професійної діяльності педагога, та підкреслює, що будь-яке суспільство для забезпечення своєї стабільності потребує толерантності [9, с. 6]. О. Брюховецька зазначає, що професійна толерантність є неодмінним атрибутом фахової діяльності керівників, невіддільною ланкою в професійній взаємодії з підлеглими та соціальним середовищем, наголошує, що характеризувати сутність поняття професійної толерантності можна тільки у взаємозв'язку з поняттям іншості, або іншого (інших ідеалів, представлень, переконань і так далі), тобто того, що відрізняється від власних установок людини. Дослідниця визначає професійну толерантність керівника загальноосвітнього навчального закладу в широкому сенсі – як «сукупність типів толерантності, характерних для фахівця як компетентного професіонала, здатного ефективно реалізовувати функції управління» [10, с. 3]. Вдало подає визначення поняття «толерантність» Г. Солдатова та Л. Шайгерова: «Толерантність – інтегральна характеристика індивіда, що визначає його здатність у проблемних і кризових ситуаціях активно взаємодіяти із

зовнішнім середовищем із метою відновлення своєї нервово-психічної стійкості, успішної адаптації, недопущення конфронтації і розвитку позитивних взаємовідносин з собою та з навколишнім світом» [11]. О. Грива у своєму науковому дослідженні наголошує, що толерантність – це цінність соціокультурної системи, вона є внутрішнім стрижнем усього життя людини; це принцип, керівна ідея, основне положення у взаємодії людей; норма в життєдіяльності суспільства, заснованого на злагоді, співпраці, взаєморозумінні та взаємоповазі [12]. Н. Литвиненко розглядає толерантність одночасно як особистісну характеристику, що визначається сукупністю індивідуально-психологічних особливостей індивіда і водночас як інституціональну норму, яка відображає суб'єкт-суб'єктні відносини у різних сферах суспільства, що проявляється як визнання «іншості» з одночасним усвідомленням своєї відмінності [13]. Результати здійсненого аналізу поняття толерантності підкреслюють значущість толерантності в професійній діяльності особистості, її фаховості, злагоді та консолідації. Для наочного сприйняття поглядів дослідників на поняття «толерантність» складено порівняльну таблицю.

М. Пірен, наголошує, що найважливішим інститутом виховання толерантності є вища школа, і визначає толерантність як співпрацю, партнерство під час організації діяльності вищих навчальних закладів, готовність сприймати думку іншого в колективі, визнання різноманітності світу, формування культури діалогу між представниками різних національностей, відмову від домінування й заподіяння шкоди, повагу до людської гідності [8, с. 54].

У сучасних умовах військової агресії Російської Федерації, складності ситуації та ведення військових дій в Україні, загострення криміногенної

обстановки та проявів тероризму, посилення агресії та нетерпимості в суспільстві виникає вимога підвищення якості професійної підготовки майбутніх офіцерів у специфічних закладах вищої освіти України. Згідно з «Тлумачним словником сучасної української мови», офіцер – особа командного чи начальницького складу в збройних силах, міліції, поліції [4, с. 868]. Підготовка військових фахівців для потреб Національної гвардії України (далі – НГУ) здійснюється в єдиному в Україні закладі вищої освіти – Національній академії Національної гвардії України. Вона базується на положеннях законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, нормативно-правових актів Національної гвардії України, що регламентують її діяльність.

Згідно із Законом, НГУ є військовим формуванням із правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ України і призначена для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства й держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами із забезпечення державної безпеки та захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп і злочинних організацій [14].

Відповідно до стандартів вищої освіти за спеціальністю 253 «Військове управління» інтегральна компетентність потребує підготувати офіцера «здатного розв'язувати складні спеціалізовані завдання та вирішувати практичні проблеми професійної діяльності в галузі військового управління

Таблиця 1

Понятійний аналіз терміна «толерантність»

Автор	Поняття «толерантність»
Л. Бернадська	здатність людини з повагою ставитися до інтересів, думок, поглядів, звичок, вірувань інших людей, прагнення зрозуміти й досягнути взаємної злагоді без застосування тиску, насилля
С. Братченко	особлива активність: готовність людини вийти за межі обмеженого кола «своїх» назустріч «світу світів» рівнозначних, «рівнозначних» людських світів
М. Пірен	активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини, відмова від догматизму та абсолютизму
А. Молчанова	засіб зняття конфліктів і розвитку форм співіснування, взаємодії в людському суспільстві
О. Брюховецька	сукупність типів толерантності, характерних для фахівця як компетентного професіонала, здатного ефективно реалізовувати функції управління
Г. Солдатова	інтегральна характеристика індивіда, що визначає його здатність у проблемних і кризових ситуаціях активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем із метою відновлення своєї нервово-психічної стійкості, успішної адаптації, недопущення конфронтації та розвитку позитивних взаємовідносин із собою та з навколишнім світом
О. Грива	внутрішній стрижень життя людини, принцип, керівна ідея, основне положення у взаємодії людей; норма в життєдіяльності суспільства, заснованого на злагоді, співпраці, взаєморозумінні та взаємоповазі
Н. Литвиненко	сукупність індивідуально-психологічних особливостей індивіда і норма визнання «іншості» з одночасним усвідомленням своєї відмінності

або у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів військових наук і характеризується комплексністю та невизначеністю умов» [1, с. 6]. Серед чинників, які суттєво впливають на підготовку офіцера Національної гвардії, здатного успішно виконувати службово-бойові завдання, вагому роль ми відводимо толерантності офіцера як регулятора взаємостосунків між членами військового підрозділу, під час взаємодії з військовими формуваннями та правоохоронними органами, місцевими органами самоврядування та цивільним населенням. На відміну від Збройних Сил, Національна гвардія як військово формування з правоохоронними функціями в умовах мирного часу виконує переважно службово-бойову діяльність. Службово-бойову діяльність планового характеру прийнято називати бойовою службою, під якою розуміють застосування підрозділів, частин і з'єднань НГУ у звичайній оперативній обстановці під час виконання завдань із патрулювання, охорони, конвоювання тощо в постійній готовності до дій за надзвичайних обставин (ситуацій) [14]. На нашу думку, саме на Національну гвардію покладаються такі функції захисту демократичних і правових умов у державі, відповідно до яких у суспільстві підтримується режим поваги до іншої людини, створюються необхідні умови для органічного розвитку кожного індивіда.

Сучасний офіцер НГУ – це не просто фізично та психологічно добре підготовлена людина, яка досконало знає та утримує в постійній бойовій готовності свою зброю та бойову техніку, майстерно володіє нею та застосовує в бою, перш за все це особистість, яка може самостійно аналізувати будь-яку ситуацію, вести переговори та вміти домовлятися, це людина що забезпечена в повному обсязі морально-етичними якостями, людина толерантна, патріот своєї держави, людина, яка з повагою ставиться до інших людей, національностей і соціальних груп. Варто пам'ятати, що військові беруть участь у всіх сферах життя в державі, і вони є гарантом безпеки й захисту мирного населення. Досліджуючи виконання службово-бойової діяльності військово-службовцями Національної гвардії України, нами встановлено, що зазвичай вони перебувають в екстремальних умовах, які пов'язані з ризиком для життя, і це, на нашу думку, вимагає від них виявлення відповідальності, витривалості, доброзичливості й толерантності – уміння адекватно оцінювати складні професійні ситуації, знаходити компроміси на основі дотримання законності і правових норм, доцільно і згідно з законами використовувати владу, регулювати свою поведінку відповідно до керівних документів професійної діяльності, використовуючи морально-ціннісні норми під час використання засобів із досягнення професійних цілей. При цьому толерантність офі-

цера виступає інтегральною якістю військово-службовця, що в проблемних і кризових ситуаціях забезпечить можливість активно взаємодіяти із зовнішнім середовищем, успішно адаптуватися, не допускати конфронтації та забезпечить розвиток позитивних взаємовідносин із навколишнім середовищем і з собою.

Відповідно до Декларації принципів толерантності найефективнішим засобом запобігання нетерпимості названо виховання, яке повинне розвивати в молоді здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні критерії. Згідно з цим, політика і програми в галузі освіти повинні сприяти покращанню взаєморозуміння, зміцненню солідарності і толерантності у спілкуванні як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами та націями [3].

Один із дослідників толерантності Б.Г. Ананєв вказує, що саме студентський вік – найбільш чутливий період для розвитку і формування толерантного ставлення до інших [15]. Майбутні офіцери, вступаючи до військового закладу, потрапляють у середовище з особливими умовами, вони залучені не тільки в освітній процес, а й у службово-бойову діяльність, що характеризується вимогами з підвищеним рівнем відповідальності, певним рівнем підлеглості та суворим контролем, певними особливостями міжособистісної взаємодії. Таке середовище розвиває психічні процеси й особистісні якості курсанта та паралельно формує основні аспекти толерантного ставлення до інших. Для вмілого формування необхідних якостей необхідно створити сприятливі умови, що дасть можливість підготувати майбутнього офіцера до виконання службово-бойової діяльності в різних умовах.

Висновки і пропозиції. Аналізуючи теоретичні підходи до визначення поняття толерантності, пропонуємо авторське визначення поняття «толерантність офіцера НГУ» – сукупність типів толерантності, що визначають здатність проявлення або пригнічення на підставі вимог нормативно-правових актів терпимості до різних поглядів, норм поведінки, звичок особи, групи осіб, з якими офіцер здійснює комунікації у процесі службово-бойової діяльності.

У майбутніх офіцерів Національної гвардії під час навчання у військовому закладі вищої освіти відбувається професійна ідентифікація, що впливає на формування системи цінностей особистості. Формуючи у майбутніх офіцерів НГУ толерантність під час навчання у військовому закладі вищої освіти, ми забезпечимо виховання поваги до інших; формування негативного ставлення до насильства та агресії; толерантне спілкування та розвиток здібностей до нього; відповідаль-

ність перед собою та колективом; ефективну взаємодію; адаптацію до екстремальних ситуацій; здібність протистояти агресії, фрустрації, стресу, ризику, невизначеності. У своєму дослідженні ми спираємось на твердження, що виявлення толерантності не означає погоджуватись з усім, що несправедливості і насиллю потрібно протистояти за допомогою мирних засобів, і перш за все це вміння вести діалог, переконувати, знаходити компроміси. У перспективі подальших досліджень необхідно з'ясувати суть і структуру толерантності майбутніх офіцерів НГУ, обґрунтувати методику її формування.

Список використаної літератури:

1. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 253 «Військове управління» (за видами збройних сил) для першого рівня вищої освіти : Наказ МОН України від 29 жовтня 2018 р. №1168 / МОН України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/253-viyskove-upravlinnya-za-vidami-zbroynikh-sil-bakalavr.pdf> (дата звернення: 04.05.2020).
2. Татарчук Д. Роль концепту «толерантність» у формуванні фахової компетентності студентів-журналістів. *Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)*. 2019. № 11 (51). С. 33–37.
3. Декларація принципів толерантності : від 16 листопада 1995 р. № 995_503. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_503 (дата звернення : 28.04.2020).
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Клепцова Е.Ю. Психологія і педагогіка толерантності. Москва : Академический Проект, 2004. 176 с.
6. Бернадська Л.В. Теоретичні аспекти виховання толерантності. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. / за заг. ред. М.Б. Євтуха. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2005. Вип. № 29. С. 97–99.
7. Братченко С.Л. Образование: ненасилие, толерантность и гуманитарная экспертиза. *Век толерантности*. Вып. 3–4. URL: <http://www.tolerance.ru/VT-3-4-obrazovanie.php?PrPage=VT> (дата звернення: 12.04.2020).
8. Пірен М.І. Толерантність – дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2015. № 2. С. 51–56.
9. Молчанова А.О. Толерантність як ціннісна основа професійної діяльності педагога : посібник. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 2013. 150 с.
10. Брюховецька О.В. Модель професійної толерантності у керівників загальноосвітніх навчальних закладів. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. 2015. Вип. 43. С. 3–8.
11. Солдатова Г.У. Психодіагностика толерантності личности / под ред. Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой. Москва : Смысл, 2008. 172 с.
12. Грива О.А. Соціально-педагогічні основи формування толерантності у дітей і молоді в умовах полікультурного середовища : монографія. Київ : ПАРАПАН, 2005. 228 с.
13. Литвиненко Н.І. Толерантність та соціально-економічний розвиток країни: крос культурний вимір. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2014. № 4. С. 35–42.
14. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 р. № 876-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18> (дата звернення: 04.05.2020).
15. Аманьєв Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста. *Современные психологические проблемы высшей школы*. Ленинград, 1974. Вып. 2. С. 3–15.

Trobyuk N., Kolomiets M. Tolerance as a professionally important quality of future officers of the National Guard of Ukraine

The article is devoted to the substantiation of expediency of formation of future officers' tolerance of the National Guard of Ukraine in the system of higher education. Based on the analysis and generalization of the main approaches of scientists to the general understanding and interpretation of the concept of tolerance, the concept of tolerance of a National Guard officer is proposed. It is determined that the tolerance of officers is a set of types of tolerance that determine the ability to show or suppress on the basis of the requirements of regulations tolerance to different views, behavior, habits of persons or group of persons with whom the officer communicates in during service. It is established that the formed tolerance will provide the ability of the future officer to adequately assess difficult professional situations, find compromises based on compliance with the law and legal norms, it is expedient and according to the law to use power, regulate their behavior in accordance with professional guidance documents, in achieving professional goals. It is determined that for the skillful formation of the relevant qualities of future officers of the National Guard of Ukraine, it is necessary to create favorable conditions that will prepare future officers to perform combat activities in different conditions. Attention is drawn to the fact that getting

into an environment with special conditions, they are not only included in the educational process, but also combat activities. Which are characterized by requirements with a high level of responsibility, a certain level of subordination and strict control, certain features of interpersonal interaction. This environment develops mental processes and personal qualities of future officers and in parallel forms the main aspects of tolerance towards others. It is emphasized that in our country, the National Guard of Ukraine is entrusted with functions of protection of democratic and legal conditions in society, according to which the respect for another person is maintained, the necessary conditions for organic development of each individual are created. At the same time, it is clarified that tolerance does not mean agreeing with everything. Injustice and violence must be confronted by peaceful means and, above all, the ability to engage in dialogue, persuade and find compromises.

Key words: *tolerance, officers tolerance, servicemen, National Guard of Ukraine, military service.*